

КРАЂА КУЛТУРНИХ ДОБАРА ИЗМЕЂУ МЕЂУНАРОДНОГ (КРИВИЧНОГ) ПРАВА И НАЦИОНАЛНОГ КРИВИЧНОГ ПРАВА

Апстракт: Ауторка се у раду бави истраживањем у којој мери и на који начин је крађа културних добара регулисана у домаћем (српском) кривичном праву, где су умрежена пре свега у оквиру кривичних дела пројављених имовине, као и у међународном (кривичном) праву. С обзиром на то да се културна добра доживљавају као део културно-идентификационог једне нације и човечанства у целини, али и да поседују високу економску вредност, где су раније смањена легионарним рајним пленом победника, развој њихове заштите је итекао уједначено линијама.

Структура рада састоји се из: увода, дела посвећеног међународном праву (етимолошке одреднице, крађа културног добра као рајни злочин/културни геноцид/злочин пројављених човечности), дела посвећеног кривичноправној регулативи у Србији (етимолошке одреднице, кривична дела пројављених имовине – пре свих њих крађа, неовлашћено извођење археолошких радова, кривична пројављених човечности и других добара заштићених међународним правом), закључак.

Кључне речи: Културно добро, крађа, кривично право, међународно право, ратни злочин.

1. УВОД

Крађа уметнина или крађа културних добара¹ сврстава се у ред најпрефињенијих облика криминалитета; уједно на трећем месту на свету по

* Доцент, Универзитет у Београду – Правни факултет, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2419-7808>, ivana.markovic@ius.bg.ac.rs.

1 У литератури се ова два појма алтернативно користе, што ће бити учињено и у овом раду. Где се користи само један од ова два појма (на пример у Кривичном законнику Србије, где се говори о културним добрима), фокус ће у том делу рада бити стављен на тај израз.

исплативости, након илегалне трговине оружјем и наркотицима.² Вредност украдених уметнина годишње достиже распон од 2 до 6 милијарди долара, од којих се већи део потом користи за финансирање међународног организованог криминала и тероризма.³

Међутим, питање крађе културних добара је само маргинално обрађено у нашој и за нијансу више у странијој литератури, иако постоји читав низ спектакуларних и (што се не подразумева увек) јавности познатих крађа⁴ културних добара. У свету су најпознатије неке од следећих крађа, само из протеклих неколико деценија: крађа слике Каравађа из Ораторијума Сан Лоренцо (*Oratorio di San Lorenzo*) у Палерму 1969. године; крађа уметничких дела старих мајстора Вермера, Рембранта, Гоје, итд. у више наврата (1974, 1986, 2001. и 2002. године) из Расбороу Хауса (*Russborough House*); крађа 20 слика из Ван Гог музеја у Амстердаму (*van Gogh Museum Amsterdam*) 1991. године; крађа две слике Мунка (*Munch*) из музеја у Ослу 2004. године; крађа четири слике класичне модерне из Бирле колекције (*Sammlung E. G. Bührle*) у Цириху, итд.

Недавни примери „спектакуларне“ крађе више уметничких дела и накита, осигураног на 100 милиона долара, а заправо непроцењиве вредности јер поседују немерљив историјски значај као део културног наслеђа, одузете из Историјског Зеленог Здања у Дрездену (*Historisches Grünes Gewölbe*) 2019. године, након ништа мање запажене крађе 100 kg тешке златне кованице *Big Maple Leaf* из Боде музеја (*Bode Museum*) у Берлину 2017. године, посебно су упечатљиви из једног додатног разлога. Они, наиме, указују на један шири друштвени проблем у Немачкој каква је појава арапских кланова (породица) и криминалних активности којима се они већ неколико деценија баве, након што су 70-тих година емигрирали махом из Либана. Проблем у откривању и доказивању њихових кривичних дела огледа се у томе што је полицији онемогућено да се инфилтрира у њихове редове, јер почивају на строго хијерархизованој, породичној структури.⁵ У поменутом два случаја крађе су конкретно чланови породице Ремо (*Remmo*) били осумњичени, односно осуђени за поменуто кривична дела.⁶

Иако су наведени примери крађе културних добара иностранци, крађа и покушај препродаје културних добара нису реткост ни када говоримо о

2 Д. Симеуновић, *Преговор књије Р. Самарџић „Уметности и криминал“*, Платонеум, Нови Сад, 2017, 11.

3 *Ibidem*.

4 Препознатљивији је израз „пљачка“, што указује на примену силе или претње која је најчешће скопчана са одузимањем културних добара. Изрази крађа и пљачка ће у овом раду бити коришћени алтернативно.

5 Више о томе: R. Ghadban, *Arabische Clans: Die unterschätzte Gefahr*, Econ, Düsseldorf Berlin, 2018.

6 *Grünes Gewölbe: Neuer Prozess gegen Remmo-Angehörigen*, <https://rsw.beck.de/aktuell/daily/meldung/detail/prozess-beihilfe-einbruch-gruenes-gewoelbe-lg-dresden-remmo-clan>, 15. април 2024.

нашој држави. Тако је у августу 2021. године постојао покушај да се препрода слика „Благовештенски сабор у Сремским Карловцима 1861“ уметника Влах Буковца која је украдена 1993. године из дворца Дунђерски, где су се налазили експонати из фондуса Музеја Војводине. Тужилаштво за организовани криминал, на основу сарадње са швајцарским тужилаштвом, покренуло је истрагу против осумњичених за кривична дела удруживање ради вршења кривичних дела и за прикривање.⁷ Иконе са сребрним оковом украдене 1982. године из православног манастира Крупа пронађене су касније у Низоземској; за престолом иконом Христос Велики архијереј, која је украдена 1971. године из Цркве Светог Николе у Сибачу и даље се трага, итд. Врло запажена крађа реликвија догодила се 2003. године, када су три бугарска држављанина извршила кривично дело тешке крађе тако што су однели мошти Светих врача Козме и Дамјана из манастира Сопоћани, за шта су касније осуђени на врло благе казне од три месеца, шест месеци и годину дана затвора.⁸

Штавише, ако посматрамо ситуацију код нас, односно у бившој Југославији, у литератури се говори о три периода историје крађе уметнина: 1) период од 1945. до 1955. године (послератни период у ком су представници нове власти одузели културна добра из музеја, архива, галерија и приватних колекција предратне буржоазије), 2) период од 1950. до 1980. године (развијају се нови видови крађа, са „још увек невештим криминалцима без вође и подземног тржишта“)⁹ и 3) период осамдесетих и деведесетих година прошлог века (период појаве богатих колекционара, професионализације лопова¹⁰ и стварања мреже препродаваца; препознаје се као уносна делатност поред нелегалне трговине дрогом и оружјем; претпостављена повезаност са или чак контрола од структура у полицији).¹¹ Уколико се прихвати оваква подела, значи да се сада налазимо у четвртном периоду, који би се могао назвати периодом интернационализације крађе културних добара, у још шире постављеној мрежи организованог криминалитета.

Крађа/пљачка културних добара значајна је и у ширем контексту међународног права. Постоји наиме схватање, небројено пута у пракси потврђено, да посебно током рата и оружаних сукоба пустошење и крађа културних добара представљају легитимни (ратни) плен; штавише, да се ради о праву које припада победнику. Оваква пракса се зато означава као

-
- 7 Д. Чарнић, „Благовештенски сабор“ биће враћен у Србију, 17. август 2022. године, <https://www.politika.rs/sr/clanak/514565/Blagovestanski-sa-bor-bi-ce-vracen-u-Sr-bi-ju>, 15. април 2024.
- 8 Р. Самарџић, *Умешност и криминал*, Платонеум, Нови Сад, 2017, 202.
- 9 Н. Радовић, Р. Самарџић, З. Ђурђевић, „Криминалитет у вези са културним добрима у Србији“, *Дефендологија*, 37-38/2016, 50.
- 10 Када се ради о односу професионалног и организованог криминалитета, границу није увек лако повући. Више о томе: Ђ. Игњатовић, М. Шкулић, *Организовани криминалишћей*, 3. измењено и допуњено издање, Правни факултет у Београду, Београд, 2019, 31.
- 11 Н. Радовић, Р. Самарџић, З. Ђурђевић, *op. cit.*, 50.

„негативна антрополошка константа“; као нешто што је „очекивано зло“, односно неминовност која прати ратове, тако да није много пажње посвећивано заштити културних добара у тим ванредним ситуацијама, јер је схватано као законитост у поменутиим ратним околностима. Фокус је превасходно био усмерен ка реституцији/репатријацији украдених добара; мање ка кривичном прогону и санкционисању учинилаца кривичних дела, тако да се може говорити о њиховој својеврсној фактичкој некажњивости (*impunity*).

Управо због историјске компоненте са почецима заштите у међународном праву, прекограничне димензије и природне повезаности крађе и касније трговине одузетим добрима, неопходно је осврнути се на међународни и национални систем њихове регулације.

2. 2. КРАЂА КУЛТУРНИХ ДОБАРА ПРЕМА МЕЂУНАРОДНОМ (КРИВИЧНОМ) ПРАВУ

2.1. Етимолошке одреднице у међународном праву – појам културног добра и појам крађе/пљачке културног добра

У међународном праву не постоји општеприхваћена дефиниција културног добра. Чини се да је најприхваћенија дефиниција из Хашке конвенције за заштиту културних добара у случају оружаног сукоба из 1954. године. У њеном члану 1. одређено је да израз „културно добро“ обухвата, без обзира на порекло или власништво:

- а) покретну или непокретну имовину од великог значаја за културно наслеђе свих људи, попут споменика архитектуре, уметности или историје, верске или секуларне; археолошка налазишта; групе грађевине које су, као целина, од историјског или уметничког интереса; уметничка дела; рукописи, књиге или други објекти од уметничког, историјског или археолошког интереса; као и научне збирке и битне збирке књига или архива или репродукција напред наведене имовине;
- б) грађевине, чија је главна и ефективна сврха да се очува или изложи покретна културна имовина дефинисана под словом а), попут музеја, великих књижара и архивских депозита и збегови који треба да сачувају, у случају оружаног сукоба, покретну културну имовину дефинисану под словом а);
- ц) центре који садрже велике количине културне имовине дефинисане под словима а) и б), и позната као „центри који садрже споменике“.

Из дате дефиниције могу се издвојити четири главне одлике културног добра:

- 1) ирелевантност порекла или својинског статуса културног добра, што је постављено кумулативно са преостале три карактеристике које су алтернативне, и то:

- 2) да се ради о покретној или непокретној имовини од великог значаја за културну баштину свих људи; или
- 3) да се ради о грађевинама које треба да сачувају или изложе покретна културна добра; или
- 4) да се ради о центрима који садрже споменике.

Остаје отворено питање да ли „велики значај“ из тачке 2. треба схватити као услов формалног признања од стране релевантних међународних организација које се тиме баве (превасходно се ту мисли на Унеско).¹²

Посебан изазов код одређивања појма културног добра или уметнине односи се на утврђивање његове аутентичности. Потребно је, наиме, „систематски формирано знање и озбиљно искуство да би се препознао и потврдио фалсификат уметничког дела у који је значајно инвестирано са циљем остваривања профита.“¹³ Отуда је регистрација добра у одговарајућој бази података само један, али не и довољан услов, јер у сваком случају треба утврдити да ли се у односном случају уопште ради о оригиналном добру, или, пак о копији, репродукцији или кривотворини. Аутентично је оно дело које поуздано потиче из времена и од аутора коме се приписује; то је фундаментална информација за процену његове тржишне вредности и гаранција за његову уметничку и финансијску вредност.¹⁴

Такође, појам крађе/пљачке културног добра може бити вишезначан. Док крађа у домаћем праву подразумева одузимање туђе покретне ствари, а пљачка (као синоним за разбојништво) томе додаје компоненту принуде, дотле се у међународном праву ова два појма користе као синоними. Пљачка уметности је историјско-емпиријски феномен и „шлагворт“ политике и међународног права, али није технички правни појам међународног права, а још мање кривичног права,¹⁵ јер нигде, као такав није дефинисан, већ се његово препознавање и значење изводе посредно. Штавише, радња извршења не мора стриктно да обухвата одузимање туђе покретне ствари силом или претњом да ће непосредно напасти на живот или тело са намером да себи или другом прибави противправну имовинску корист (што би одговарало кривичном делу разбојништва из нашег националног права, чл. 206. ст. 1. КЗ) – може се радити о тешкој крађи, или о утаји (на пример, ако се у окупираним подручјима одузимају експонати из напуштених музеја), или о превари (ако се, на пример, довођењем у заблуду и прикривањем намере кријумчарења или даље продаје неко наведе да преда своја добра). Повезана

12 И. Марковић, „Уништење непокретних културних добара – заштита према међународном кривичном праву“, *Српска полицијска мисао*, 3/2017, 135. Случај *Ал Махди* (вид. фн. 26) је показао да се статус баштине Унеска уклапа у већину критеријума који се захтевају за покретање поступка пред Међународним кривичним судом (*ICC – International Criminal Court*). *Ibid.*, 142.

13 Р. Самарцић, *op.cit.*, 22.

14 *Ibid.*, 262.

15 J. Vogel, „Kunstraub und internationales Strafrecht“, *JuristenZeitung*, 23/2010, 1143.

кривична дела су такође прикривање, прање новца, финансирање тероризма (често се управо због тога врши), а у обзир долазе и дела из споредног кривичног законодавства (из области царине, спољне трговине, заштите споменика, итд.).¹⁶

У складу са овим вишедимензионалним поимањем појма културног добра, и правна добра која се штите односним нормама односе се како на приватну својину (индивидуална компонента), тако и на наиндивидуално (колективно) правно добро културног добра као дела заједничког културног наслеђа читавог човечанства (*common cultural heritage of mankind*),¹⁷ као и на национално културно наслеђе, тј. на културно наслеђе одређене земље.¹⁸ Видели смо у претходном делу текста на ком аспекту је у ком периоду развика био нагласак. Но, у сваком случају треба имати на уму да су сва три аспекта (приватно – универзално – национално) иманентна идеји културног добра, те да и њихова заштита мора бити вишедимензионална.

2.2. Развој у међународном хуманитарном и међународном кривичном праву и релевантна документа

2.2.1. Крађа културној добра као рајни злочин

Већ је поменуто да се крађа/пљачка културних добара раније сматрала легитимном праксом у рату (*ius praedae, prize right*). Као неформални међународни стандард важила је све до 19. века; њоме је оправдано одузимање и уништење имовине непријатеља од стране победничке војске или нације.¹⁹ Са просветитељством су почели да се чују гласови против оваквих обичаја рата. При томе су се развиле две линије аргументације: прва, према Жан-Жаку Русоу (*Jean-Jacques Rousseau*), је у рату видела правни однос између

16 *Ibid.*, 1144.

17 К. Odendahl, *Kulturgüterschutz. Entwicklung, Struktur und Dogmatik eines ebenenübergreifenden Normensystems*, Mohr Siebeck, Tübingen, 2005, 389. Отуда се чини проблематичним одлука Нигерије да враћени артефакти из Бенина (пре свега Бенинске бронзе), вредни неколико стотина милиона долара, буду предати у приватну својину краља Ewuara II. <https://culturalpropertynews.org/nigeria-gives-benin-ruler-exclusive-ownership-of-bronzes/>, 15. април 2024. године.

18 J. Vogel, *op. cit.*, 1144. С тим у вези су значајне речи тужитељке Бенсуге у случају *Al Mahgu* (вид. фн. 26), где је она у свом оптужном акту радње уништења 10 верских и историјских грађевина означила као „уништење незамењивих историјских споменика, хладнокрвни напад на достојанство и идентитет целог становништва и њихових верских и историјских корена“. И. Марковић, *op. cit.*, 140.

19 Тиме је уједно долазило и до трансфера богатства после војних ангажовања. Echeona, Ch. Nadeau, „Art Theft and Modern Restitution in International Law“, *Santa Clara Business Law Chronicle*, April 28, 2023. <https://www.scbc-law.org/post/art-theft-and-modern-restitution-in-international-law>, 15. април 2024. године.

држава, због чега је приватна својина била изузета из ратног плена; одлике културног добра нису посебно биле узете у обзир. Друга линија се водила идејама Антоана Кватремера де Квинсија (*Antoine Quatremère de Quincy*) и Александра Крука (*Alexander Croke*); они су препознали специфичности уметнина и културних добара као наслеђа нација и читавог човечанства и као таква су их сматрали недодирљивим, изузетим од правила ратовања, са посебним статусом и заштитом.²⁰

Заокрет и одступање од дотадашњих обичаја рата постали су у већој мери видљиви на Бечком конгресу 1815. године, када је договорено враћање у земље порекла добара која је Наполеон у својим походима претходно одузео. Међународноправно је овај развој нашао свој одраз у Хашкој конвенцији о законима и обичајима рата на копну из 1899., односно 1907. године, где је, између осталог, предвиђено да се „са општинским добрима, добрима установа посвећених верским обредима, добротинству, настави, науци и уметности, чак и кад припадају држави, поступа као са приватном својином. Свака заплена, уништење или намерно оштећење сличних установа, историјских споменика, уметничких и научних дела је забрањено, и мора бити предмет поступања по закону“ (чл. 56). Одредбе Конвенције су важиле током Другог светског рата, а узете су у обзир и током суђења нацистима у Нирнбергу.

Баш том приликом, на Нирнбершком процесу, је дошло до коначног продора забране заплене туђе имовине у међународно кривично право.²¹ Након што су Савезници већ 1943. године, у својој Лондонској декларацији осудили радње одузимања имовине на окупираним територијама и задржали право да сваки пренос и продају имовине прогласе ништавим, у чл. 6 (b) Статута Међународног војног суда унета је одредба да се под ратним злочиним сматрају, између осталог, „пљачкање јавне или приватне имовине“. Тако се једна од четири тачака оптужнице против Алфреда Розенберга (*Alfred Rosenberg*), Министра за окупирана источна подручја, односила на „одузимање уметничких вредности, намештаја, текстила и сличних артикала у окупираним земљама“, посебно из музеја, палата и библиотека тадашњег Совјетског савеза. Поред чл. 6 Статута, Војни суд се позивао и на чл. 56 Хашке конвенције о законима и обичајима рата на копну из 1899. године, односно 1907. године и сврстао пљачку културних (уметничких) добара на окупираним подручјима у ратни злочин. Насупрот томе су пљачкања културних добара немачких и европских Јевреја остала у сенци на суђењу у Нирнбергу, а у формулацији злочина против човечности у чл. 6

20 J. Vogel, *op. cit.*, 1145.

21 У Првом светском рату је дошло до разарања културних добара у великој мери, али сразмерно томе тек ретко до њихове крађе. Отуда је Версајски мировни уговор нагласио репарацију, а не реституцију добара. Додуше, чл. 8 Вашингтонског споразума о заштити покретне имовине од историјског значаја из 1935. године да покретни споменици не смеју да буду третирани као ратни плен. J. Vogel, *op. cit.*, 1146, fn. 35.

(с) Статута Војног суда пљачкање цивилног становништва није изричито ни поменуто.²²

На основу овог суђења проистекли су 1950. године тзв. Нирнбершки принципи („Принципи међународног права признати у Повељи Нирнбершког трибунала и у суђењу пред трибуналом“) Генералне скупштине Уједињених нација који су значајно утицали на развитак међународног кривичног права, и где је пљачкање јавне или приватне имовине изричито одређено као ратни злочин и као повреда закона или обичаја рата (Принцип VI, слово b).

Други светски рат представља цезуру у погледу заштите културних добара и због тога што је, као последица многобројних уништења и пљачки током ратних дешавања, иницирано доношење Хашке конвенције о заштити културних добара у случају оружаног сукоба из 1954. године. Ради се о првом међународном споразуму универзалног карактера који спаја норме које се односе на заштиту (покретних и непокретних) културних добара у случају оружаног сукоба. У ранијим међународним документима је само било речи о „ратном стању“, док је сада та заштита проширена на „сваки оружани сукоб“ који може да избије између страна, чак и ако „ратно стање“ није признато од једне од њих, као и при оружаном сукобу који није међународног карактера.²³ Овако широко одређење одговара поимању, израженом у преамбули Конвенције, да „штета нанесена културним добрима, ма коме народу она припадала, представља штету културном наслеђу целог човечанства, будући да сваки народ даје свој допринос светској култури“, као и да је „чување културног наслеђа од велике важности за све народе света“. Говорећи о поштовању културних споменика (чл. 4. ст. 3.) предупредује се, и по потреби, зауставља „свако дело крађе, пљачке или неправедног присвајања културних добара, у ма којој форми то било вршено, као и сваки акт вандализма, уперен против речених добара,“ као и „реквизиција покретних културних добара која се налазе на територији неке друге Високе стране Уговорнице.“ У Другом допунском протоколу Конвенције, потписаним 1999. године, предвиђено је да ће „страна која окупира целу или део територије друге стране, забранити или спречити у односу на окупирану територију сваки недопуштен извоз, друго премештање или промену власништва културног добра“ (чл. 9).

Такође, у овом Протоколу читава једна глава (Глава IV) је посвећена кривичној одговорности и надлежности. Тако се као озбиљна повреда Протокола наводи, између осталог, „намерно и повредом Конвенције и овог протокола (...) екстензивно оштећење или присвајање културног добра заштићеног Конвенцијом“ (чл. 15, ст. 1. (с)), као и „крађа, пљачка или незаконито присвајање, или акт вандализма уперен према културном добру заштићеном Конвенцијом“ (чл. 15. ст. 1 (е)). Истим чланом у другом ставу одређено је да ће „свака страна усвојити такве мере које изгледају неопходне да се повреде (...) предвиде као кривична дела по унутрашњем праву и да се такве повреде

²² J. Vogel, *op. cit.*, 1146.

²³ Р. Самарџић, *op. cit.*, 270.

кажњавају одговарајућим казнама. При томе, стране ће поштовати општа правна начела и међународно право, укључујући правила која проширују кривичну одговорност и на друга лица осим оних која су директно извршила акт“, мислећи тиме на претпостављене. Чл. 16. ст. 1. одређена је надлежност државе а) кад су повреде извршене на њеној територији; б) када наводни извршилац има држављанство те државе или с) када се наводни извршилац налази на њеној територији.²⁴

Враћајући се на међународно кривично право, значајно је видети на који начин Римски статут Међународног кривичног суда из 2002. године регулише ово питање. И заиста, у њему нема одредбе која би директно забранила крађу/пљачку културних добара. Међутим, крађа/пљачка у међународном оружаном сукобу је ипак посредно обухваћена Статутом, као ратни злочин, и то на следећим местима:

- 1) Чл. 8. ст. 2. слово а] iv: Као озбиљно кршење Женевских конвенција од 12. августа 1949. године – обимна разарања и присвајање туђе имовине које се не може оправдати војном потребом, и која су при том извршена незаконито и безобзирно. Крађа/пљачка културних добара не може никада представљати војну потребу, и уколико се врши, увек је незаконита и безобзирна.²⁵
- 2) Чл. 8. ст. 2 слово б] xiii: Друге озбиљне повреде закона и ратних обичаја који се примењују у међународном оружаном сукобу, а према утврђеним правилима међународног права, где се убраја и уништавање или конфискација непријатељске имовине, осим уколико то строго не захтевају потребе рата. И овде је у пракси тешко замисливо да оправдање за пљачку културних добара могу да буду ратне потребе.
- 3) Чл. 8. ст. 2 слово е] v:²⁶ Друге озбиљне повреде закона и обичаја до којих дође у оружаним сукобима који нису међународног карактера,

24 Поред већ поменутих одредби, Богуславски је идентификовао и следеће одредбе међународног хуманитарног права које су релевантне за заштиту од крађе/пљачке/заплене културних добара: 1) Забрана да се изврши пљачка у градовима или местима, чак и када су освојена на јуриш (чл. 28. Правилника о законима и обичајима рата на копну из 1907. године и чл. 7 Конвенције о бомбардовању од стране поморских снага у време рата из 1907. године); 2) Општа забрана пљачке на територији непријатеља (чл. 47. Правилника из 1907. године); 3) Општа забрана конфискације имовине верских, образовних, уметничких и научних институција (чл. 46. ст. 2. и чл. 56. Правилника из 1907. године); 4) Општа забрана конфискације имовине, посебно културних добара (чл. 23. и 56. Правилника из 1907. године); 5) Забрана примене ареста (задржавања), пљачке и одузимања културних добара и транспортних средстава која се искључиво користе за превоз таквих добара (чл. 14 Хашке конвенције из 1954. године). М. М. Богуславский, *Културне ценности в международном обороте, правовые аспекты*. Москва, Норма: Инфра–М, 2012, 216 – 218; цит. према Р. Самарцић, *op. cit.*, 272, 273.

25 J. Vogel, *op. cit.*, 1147.

26 Иако се тиче уништења културних добара, из више разлога је значајан случај *Al Mahdi* из 2016. године (*The Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi*, ICC-01/12-01/15),

а које повреде су предвиђене одговарајућим одредбама међународног права, конкретно пљачкање насеља или места, чак и када су освојена у нападу. Крађа/пљачка се управо врши у градовима и насељима (музејима, библиотекама, итд.).

2.2.2. Крађа културној добра као „културни геноцид“ и као злочин против човечности

С времена на време се обнавља дискусија о тзв. културном геноциду (*cultural genocide*), са историјским примерима крађе и уништења културних добара која се врше мимо оружаних сукоба, као што је то учињено Јеврејима у нацистичкој Немачкој пре избијања Другог светског рата или индигеној популацији (Аборигинима) у Аустралији²⁷ и у Канади.²⁸

Као правни концепт међународног права, културни геноцид је посматран као под-категорија или аспект геноцида – као покушај да се систематски и са намером уништи једна група, поред физичког и биолошког геноцида. Обухвата уништење како материјалне (нпр. места богослужења), тако и нематеријалне чиниоце културе (нпр. језик), а правна реакција на њега је негативна (забрана путем кривичноправних норми) и позитивна (реститутивне и репаративне мере).²⁹

И заиста, првобитно схватање појма геноцида је у свом средишту чак имало културу. Рафаел Лемкин (*Raphael Lemkin*), творац појма геноцида, је заступао заправо холистички приступ. Он је сматрао да је неопходна нова правна категорија, јер геноцид није могао да се сведе на масовна убиства.³⁰ Оно што је било специфично код нацистичких злочина јесте њихов методолошки покушај да униште једну групу, мимо типичних ратних злочина и других репресивних аката. За Лемкина је стога суштина геноцида била

у ком је он (вођа *Hisbaha*) осуђен пред Међународним кривичним судом због саизвршилаштва у уништењу светске културне баштине, јер је 2012. у Малију (Тимбуктуу) уништио 10 верских објеката и историјских споменика (9 маузолеја и једну џамију). Он је прво лице које је од стране ИСС осуђено за ратни злочин према чл. 8. ст. 2. слово е] iv Римског статута („намерно усмеравање напада на религијске, образовне, уметничке, научне објекте, као и објекте за добротворне сврхе, историјске споменике, болнице и места где су скупљени рањени и болесни, под условом да не представљају војне циљеве“). Тиме је уједно прва особа која је гоњена само за тзв. културна кривична дела. Детаљно о томе: И. Марковић, *op. cit.*, 137–139.

- 27 Вид. W. Schabas, „Cultural Genocide and the Protection of the Right of Existence of Aboriginal and Indigenous Groups”, *International Law and Indigenous Peoples*, Brill, 2005, 117–132.
- 28 Вид. L. Kingston, „The Destruction of Identity: Cultural Genocide and Indigenous Peoples”, *Journal of Human Rights*, 1/2015, 63–83.
- 29 L. Bilsky, R. Klagsburn, „The Return of Cultural Genocide?”, *The European Journal of International Law*, 2/2018, 374.
- 30 R. Lemkin, „Genocide”, *American Scholar*, 1946, 227.

културолошка:³¹ као напад на једну групу људи и њихов културни идентитет.³² Још 1933. године је био предложио да се уништење културе и уметничких дела из мржње према некој заштићеној групи или у сврху њеног истребљења међународнокривичноправно обухвати као „вандализам“, али је на преговорима о Конвенцији Уједињених нација о спречавању и кажњавању злочина геноцида из 1948. године његов предлог да се уврсти и културни геноцид одбијен.³³ Културни геноцид, схваћен као пљачка културних добара усмерена против одређене заштићене групе није обухваћена бићем геноцида ни када је намера учиниоца усмерена ка уништењу културног идентитета групе.³⁴ У појединачном случају је могуће да се културни геноцид и злочин геноцида (схваћен у смислу Конвенције из 1948. године, односно сходно националној регулативи) врше паралелно; на пример када се уништењем и крађом културних добара (пре свега религијских) намерава допринети физичком уништењу чланова групе тако што би им се на тај начин нанео тежак душевни бол.³⁵

Поставља се онда питање да ли би смисленије било да се крађа/пљачка културних добара подведе под злочин против човечности, и то као део ширег или систематског напада на цивилно становништво (чл. 7. ст. 1. Римског статута). Проблем у таквом тумачењу може представљати то што статутарне одредбе злочина против човечности, за разлику од ратних злочина, нису непосредно обухватале и нападе на имовину. Опција би била да се пљачка уметнина подведе под „друге нехумане поступке“ из чл. 7. ст. 1. тач. к. Ти поступци, међутим, морају бити „сличног карактера“ као претходно наведене радње (убиство, истребљење, поробљавање, итд.) и да се њима „намерно проузрокују тешке патње или озбиљно угрожава физичко или ментално здравље.“ Иако је и ментално здравље обухваћено, тешко је замислити да крађа уметничког дела може изазвати психичку патњу која би се могла уподобити са патњом које узрокује убиство, силовање или нека друга радња злочина против човечности. Тај праг се крађом уметнина, дакле, не прелази.

31 Bilsky и Klagsburn, додуше, указују на извесне недоследности у Лемкиновом ставу, јер се некада на културни геноцид осврће као на потенцијални корак ка геноциду, некада као на аспект (технику) злочина геноцида, а некада као на јединствени циљ геноцида: уништење суштине (есенције) одређене групе. L. Bilsky, R. Klagsburn, *op. cit.*, 378. Друго и треће схватање се нужно не искључују; једино би се требало више осврнути на његово тачно поимање културног геноцида као претходне фазе у остварењу геноцида.

32 L. Bilsky, R. Klagsburn, *op. cit.*, 374.

33 Детаљно вид. W. Schabas, *Genozid im Völkerrecht*, Hamburger Edition, Hamburg 2003, 237. Bilsky и Klagsburn то, између осталог, објашњавају „инхерентном тензијом између права и историје“, која са своје стране није ограничена правним обзирима, те се отуда јавља „јаз између популарног (у смислу народног, прим. И. М.) и правног схватања геноцида“. L. Bilsky, R. Klagsburn, *op. cit.*, 375.

34 J. Vogel, *op. cit.*, 1148.

35 *Ibidem*.

Но, елемент културе се ипак помиње, и то код радње „протеривања било које групе или заједнице на политичкој, верској, расној, националној, етничкој, културној и полној основи“ (чл. 7. ст. 1. тач. h). Прогон је одређен Римским статутом као „намерно и озбиљно лишавање основних права, супротно међународном праву, а које се предузима према одређеним лицима само зато што та лица припадају одређеној групи“ (чл. 7. ст. 2. тач. g). Пљачка/крађа културних добара би се могла подвести под ову одредбу, јер представља противправно, далекосежно одузимање основних права (својинских права и људских права у домену културе) које је супротно међународном праву.³⁶ Другим речима, преко општије формулисане одредбе о протеривању би се посредно крађа/пљачка културних добара могли подвести под злочин против човечности.

3. КРАЂА КУЛТУРНИХ ДОБАРА ПРЕМА НАЦИОНАЛНОМ (СРПСКОМ) КРИВИЧНОМ ПРАВУ

3.1. Етимолошке одреднице у домаћем (српском) праву – појам културног добра и сродни термини; појам културног наслеђа

Појам културног добра дуго је био дефинисан у чл. 2. Закона о културним добрима (у даљем тексту: ЗКД)³⁷ као „ствари и творевине материјалне и духовне културе од општег интереса које уживају посебну заштиту утврђену овим законом. Културна добра, у зависности од физичких, уметничких, културних и историјских својстава, јесу: споменици културе, просторне културно-историјске целине, археолошка налазишта и знаменита места – непокретна културна добра; уметничко-историјска дела, архивска грађа, филмска грађа и стара и ретка књига – покретна културна добра.“

Међутим, ЗКД се бавио само општим питањима заштите, те је 2021. године замењен новим Законом о културном наслеђу (у даљем тексту: ЗКН),³⁸ који је ступио на снагу 5. јануара 2022. године, а примењује се од 5. јануара 2023. године. То је наш први акт којим се дефинише културно наслеђе, а под чиме се подразумева „скуп ресурса, материјалних и нематеријалних, наслеђених из прошлости, препознатих као одраз и израз непрекидно еволуирајућих вредности, уверења, знања и традиција, насталих интеракцијом човека и простора током времена“ (чл. 3, тач. 1).³⁹ Културно

36 J. Vogel, *op. cit.*, 1148.

37 Закон о културним добрима – ЗКД, *Службени гласник РС*, број 71/94, 52/11 – др. закони, 99/11 – др. закон, 6/20 – др. закон и 35/21 – др. закон.

38 Закон о културном наслеђу – ЗКН, *Службени гласник РС*, број 129/2021.

39 Није тема овог рада, али би било корисно за даље размишљање и евентуално тумачење у пракси супротстављање појма културног наслеђа као еманације

наслеђе Републике Србије обухвата нематеријално културно наслеђе и материјална културна добра која се налазе на територији Републике Србије, укључујући и Аутономну покрајину Косово и Метохију као њен саставни део у складу са Уставом Републике Србије (чл. 4., ст. 2).

Поменуто материјално културно наслеђе састоји се из непокретног и покретног културног наслеђа, која су такође дефинисана у ЗКН. Тако се под првопоменутиим подразумева део материјалног културног наслеђа које чине непокретности, њихове групе, делови или остаци, а за које се претпоставља да могу имати или за које је поступком вредновања, у складу са законом, утврђено да имају културну, друштвену, историјску, археолошку, етнологску, антрополошку, техничку и индустријску, уметничку, уметничко – занатску, архитектонску, грађевинску и грађевинско – конструктивну, просторну (урбану или руралну) и научну вредност и вредност оригинала, униката или старине (чл. 3, тач. 3), док се код покретног културног наслеђа мисли на део материјалног културног наслеђа које чине покретни предмети, њихове групе, делови или остаци за које се претпоставља да могу имати или за које је поступком вредновања, у складу са законом, утврђено да имају културну, друштвену, историјску, археолошку, етнологску, антрополошку, техничку и индустријску вредност, уметничку, уметничко - занатску, научну и вредност оригинала, униката или старине. Покретно културно наслеђе, по његовим врстама чине музејска грађа, архивска грађа, стара и ретка библиотека грађа и филмска и остала аудиовизуелна грађа (чл. 3, тач. 4). Предмет крађе и уопште нелегалног поступања могу, дакле, бити како покретно културно наслеђе, тако и непокретно културно наслеђе (посебно с обзиром на то да га чине и „делови или остаци“ који се могу одузети).

Напоследку, сâм појам културног добра одређен је у тачки 5. истог члана као „ствари и творевине, материјалне и духовне културе од општег интереса, вреднована и утврђена у складу са законом“; она чине саставни део материјалног културног наслеђа. Спрам раније дефиниције из ЗКД, не помиње се изричито да уживају посебну заштиту (што се може сматрати извесном контрадикторношћу са интенцијом законодавца да им новим законом управо пружи јачу заштиту), док се истовремено одређују као сегмент културног наслеђа (раније: културе).

Овај централни појам – појам културног добра није регулисан у чл. 112. КЗ, иако би имало простора за то.⁴⁰ Имајући у виду да је донет нови матични закон (ЗКН) који регулише материју која се вероватно неће у блиској будућности поново мењати, имало би смисла кроз неку будућу новелу додати

колективних вредности у којима се појединац као члан одређене групе препознаје и вредности уметничког дела схваћеног у индивидуалистичком смислу, кроз саморепрезентацију и експонибилност, у доба глобалне, милијарди долара „тешке“ индустрије луксузних добара, у које спадају и уметничка дела.

40 У том смислу и Г. Крстић, „Сузбијање незаконите трговине културним добрима“, *Crimen*, 1/2023, 106.

аутентично тумачење израза културно добро, односно облике кривичног дела из КЗ у којима се оно помиње уподобити новој терминологији из ЗКН.

ЗКН дефинише такође добро под претходном заштитом као евидентирана добра која уживају претходну заштиту (чл. 3, тач. 11), под чиме („претходна заштита“) се подразумева део процеса вредновања материјалног културног наслеђа које претходи утврђивању за културна добра (чл. 3, тач. 12), а одређује и добра која уживају претходну заштиту као ствари и творевине за које се претпоставља да поседују културне вредности у складу са ЗКН (чл. 3, тач. 10), иако још увек нису формално евидентирана као културна добра. Ту се ради о откривеним елементима археолошког налазишта или локалитета. Премда ова добра нису још увек заведена, она уживају исту заштиту као културна добра.⁴¹

Добра под претходном заштитом, нова категорија из ЗКН, су добра која се налазе у процесу вредновања да ли заслужују да буду утврђена као културна добра и о њима се води посебна евиденција.⁴²

С обзиром на практичну терминолошку истоветност између „добра под претходном заштитом“ и „добра које ужива претходну заштиту“, а постојећу формалноправну разлику међу њима, јер су само добра под претходном заштитом и евидентирана добра, док се за добра која уживају претходну заштиту *прећивости* да поседују културне вредности на основу којих ће касније бити евидентирани, долази до логичког несагласја и неподударања степена заштите.

3.2. Кривичноправна регулатива

3.2.1. Кривична дела *против имовине* – *тешка крађа* (чл. 204. КЗ)

Очекивано, културна добра као објект заштите најзаступљенија су у Глави XXI Кривичног законика (у даљем тексту: КЗ)⁴³ – код кривичних дела против имовине, где се помињу код шест дела (тешка крађа из чл. 204. ст. 3.; утаја из чл. 207. ст. 4; одузимање туђе ствари из чл. 211. ст. 2; уништење и оштећење туђе ствари из чл. 212. ст. 3.; прикривање из чл. 221. ст. 4.; неовлашћено изношење и уношење културног добра из чл. 221а); од којих је једно дело у целости посвећено управо њима (неовлашћено изношење и уношење културног добра из чл. 221а).

Од тих кривичних дела, најбитније је свакако тешка крађа (чл. 204. ст. 3). Ту се као један од облика појављује крађа ствари која представља културно

41 И. Вуковић, *Коментар кривичних дела против имовине*, Службени гласник, Београд, 2023, 88.

42 *Ibidem*.

43 Кривични законик – КЗ, Службени гласник РС, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019.

добро, односно добро које ужива претходну заштиту или природно добро, у одељку са (касније додатом) украденом ствари која представља јавни уређај за воду, канализацију, топлоту, гас, електричну енергију или другу енергију или уређајем система јавног саобраћаја и веза, односно деловима тих уређаја (ст. 3).⁴⁴ Прописана казна је затвор од једне до осам година.

По логици ствари, као код сваке крађе, културна добра морају да буду покретна. Та одлика покретног културног добра (музејска грађа, архивска грађа, стара и ретка библиотечка грађа, итд.)⁴⁵ се формализује доношењем акта о утврђивању културног добра, тј. културно добро се уписује у јавни регистар.⁴⁶

Дефинисане су, како смо већ нагласили, као културно добро ствари и творевине материјалне и духовне културе од општег интереса, која чине саставни део материјалног културног наслеђа (чл. 3. тач. 5 ЗКН). Из њеног одређења („општи интерес“, „део културног наслеђа“) и њене иманентне непроцењиве вредности проистиче законодавчев и генерално друштвени резон у погледу тога зашто је запређена строжа казна него за обичну крађу. Стога цена (вредност) украденог културног добра (нпр. украдене мошти Светог Ђорђа)⁴⁷ није обележје овог облика кривичног дела, иако би врло често предмет достигао вредност чак најтежег облика тешке крађе (преко 1.500.000 РСД, ст. 4). Одузимање (целог или дела добра) се може вршити како на слободној, необезбеђеној, јавно доступној површини (нпр. скулптуре у парковима), тако и из музеја, приватних колекција, односно уопште затворених простора, тако да долази у обзир и први облик тешке крађе (обијање или проваљивање затворених зграда, станова, соба, каса, ормана или других затворених простора или кроз савлађивање механичких, електронских или других већих препрека).⁴⁸ Уколико се украде део који сам за себе не представља културно добро (нпр. крађа оловног крова манастира),⁴⁹ постојао би стицај обичне крађе и уништења и оштећења културног добра (чл. 212. ст. 3).⁵⁰

Када се ради о осталим категоријама које се помињу у ЗКН, *добра која уживају претходну заштиту* су изричито обухваћена одредбом чл. 204, док то није случај са *добрима под претходном заштитом*.

Добра која уживају претходну заштиту су ствари или творевине за које се претпоставља да поседују културне вредности (чл. 3. тач. 10 ЗКН), иако још увек нису формално евидентирана као културна добра. Поменуто је већ да се ту ради о откривеним елементима археолошког налазишта или

44 Последњепоменути облик уведен је ЗИД КЗ 2013. године.

45 ОкС у Београду, Кж. 455/99 од 20.4.1999.

46 И. Вуковић, *op. cit.*, 87.

47 ОкС у Чачку, Кж. 283/08 од 14.5.2008.

48 И. Вуковић, *op. cit.*, 87.

49 Управо на основу тога је данашња Куршумлија добила своје име, јер су Турци скинули олово са крова цркве Св. Николе и од тога лили куршуме.

50 И. Вуковић, *op. cit.*, 87; Ђ. Ђорђевић, „Кривична дела против културних добара у КЗ Србије“, у: *Сујројсјављање савременом организованом криминалу и шериризму*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2013, 289.

локалитета, тј. онеме што грађани пронађу, а који представљају део културног наслеђа (нпр. римски новчићи, златни накит, итд.).⁵¹ ЗКН изричито предвиђа (чл. 33) да је добро које ужива претходну заштиту, а налази се у земљи или води, или је извађено из земље или воде у државној својини; као такво, дакле, није напуштено или ничије, тако да и оно може бити украдено.⁵² О посебном облику утаје би се радило ако пронађено благо не представља добро које ужива претходну заштиту.

Пошто су добра под претходном заштитом категорија која се налази негде „на пола пута“, тј. улази у културно наслеђе, али још увек формално не представља културно добро, могло би се очекивати да законодавац у некој будућој новели КЗ под овак облик тешке крађе подведе и ову нову форму.⁵³ Свакако би било препоручљиво том (или неком ранијом приликом, кроз измене ЗКН) термилошки направити јаснију диференцијацију између добра које ужива тзв. претходну заштиту и добра под претходном заштитом. Пуко језичко тумачење овде није од велике помоћи; тим пре што учињено појмовно разликовање иначе уопште и не делује смислено.

3.2.2. Кривично дело йройив јавној реда и мира – неовлашћено извођење археолошких радова (чл. 353а КЗ)

У оквиру Главе кривичних дела против јавног реда и мира прописано је неовлашћено извођење археолошких радова, које чини ко неовлашћено врши археолошка ископавања и истраживања (основни облик, ст. 1), за које је запрећен затвор до три године и кумулативно новчана казна. Ово кривично дело је раније било садржано у чл. 240а Кривичног закона Србије, није се првобитно нашло у важећем КЗ 2006. године, те је враћено у правни систем Србије ЗИД КЗ 2009. године.

Радња извршења састоји се из ископавања или истраживања, што треба да се врши неовлашћено (противправно), при чему није битно место на коме се то врши, осим ако је реч о археолошком налазишту, када ће постојати тежи облик дела.⁵⁴ Верховни суд Србије је у једној ранијој одлуци (Кзз. б/02) констатовао да је инкриминисано и вршење археолошких ископавања на месту које још није познато и регистровано од стране надлежних органа као археолошко налазиште.⁵⁵

Тежи облик (ст. 2) постојаће ако је основни облик извршен на археолошком налазишту или другом непокретном културном добру, односно добру које ужива претходну заштиту или ако је том приликом девастирано

51 И. Вуковић, *op. cit.*, 88.

52 *Ibidem.*

53 *Ibidem.*

54 З. Стојановић, *Коментар Кривичној законика Србије*, 7. издање, Службени гласник, Београд, 2018, 1014.

55 *Ibidem.*

археолошко налазиште или непокретно културно добро, односно добро које ужива претходну заштиту или ако је приликом извођења ових радова коришћена опрема или уређај за откривање и проналажење археолошких предмета. Запрећена казна је затвор од шест месеци до пет година и кумулативно новчана казна.

Став 3 предвиђа обавезно одузимање предмета.

Поставља се питање стицаја са тешком крађом. Иако су у досадашњој пракси судови сматрали да постоји само кривично дело неовлашћеног извођења археолошких радова,⁵⁶ пошто се начелно поменути делом кажњава само неовлашћено вршење археолошких ископавања и истраживања, нема сметњи, односно заправо има више смисла да се одношење пронађених артефаката квалификује као стицај са тешком крађом.⁵⁷

Такође, треба имати на уму да законодавац код дела из чл. 353а предвиђа обавезно одузимање предмета (ст. 3), под чиме се типично подразумева мера безбедности одузимања предмета, дакле средства извршења (нпр. опрема за откривање археолошких предмета), а не одузимање имовинске користи прибављене кривичним делом (прибављен плен – пронађена културна добра која уживају тзв. претходну заштиту).⁵⁸

Поред тешке крађе, својство предмета као културног добра чини дело тежим и код следећих кривичних дела: утаја (чл. 207, ст. 4) – са прописаним казном од једне до осам година и новчаном казном; одузимање туђе ствари (чл. 211, ст. 2) – са прописаном казном од три месеца до три године и новчаном казном; уништење и оштећење туђе ствари (чл. 212, ст. 3) – са прописаном казном од шест месеци до пет година; прикривање (чл. 221, ст. 4) – са прописаном казном од шест месеци до пет година. Поред тога, неовлашћено изношење и уношење културног добра чини онај ко изнесе или извезе у иностранство или унесе у Србију културно добро или добро које ужива претходну заштиту, без претходног одобрења надлежног органа (основни облик, ст. 1), што је запрећено затвором од шест месеци до пет година, док казна износи од једне до осам година ако је дело извршено у односу на културно добро од изузетног или великог значаја (тежи облик, ст. 2).

3.2.3. *Кривична дела йројив човечностйи и друјих добара зашййићених међународним йравом*

Српски КЗ културна добра код међународних кривичних дела помиње изричито само код једног кривичног дела: уништавања културних добара (чл. 383). Ово дело врши, наиме, ко кршећи правила међународног права за време рата или оружаног сукоба уништава културне или историјске

56 Нпр. ОкС у Пожаревцу, Кж. 320/98 од 7.5.1998. године.

57 И. Вуковић, *op.cit.*, 89.

58 *Ibidem*.

споменике или друга културна добра или верске објекте или установе или објекте који су намењени науци, уметности, васпитању или хуманитарним циљевима или ко нареди да се таква дела врше (ст. 1). Запрећена казна је затвор од три до петнаест година. Она је нешто строжа за тежи облик (од пет до петнаест година, ст. 2) ако је уништен објекат који је као културно добро под посебном заштитом међународног права.

Мимо тога, атрибут „културно“ се помиње у овој Глави само још код злочина против човечности (чл. 371), где се протеривање врши на политичкој, верској, расној, националној, етничкој, културној, полној или каквој другој основи. Оно што је речено у делу текста који се односи на злочин против човечности према Римском статуту, важи и овде. Прописана казна за ово кривично дело је затвор од најмање пет година или доживотни затвор.

Такође, код ратног злочина против цивилног становништва (чл. 372, ст. 1) „цивилни објекти који су под посебном заштитом међународног права“ могу да се односе и на културна добра, али се ту говори о нападима на њих, те се односе на уништење културних добара. Крађа/пљачка културних добара би пре била покривена другим деловима одредбе чл. 372, и то „противправним одузимањем, присвајањем или уништавањем имовине у великим размерама које није оправдано војним потребама“. Већ је речено да крађа културних добара не представља војну потребу. Такође, у обзир долази и „узимање противправне и несразмерно велике контрибуције и реквизиције“. Предвиђена казна за ово дело је затвор од најмање пет година.

4. ЗАКЉУЧАК

Уопштено гледано, а кроз примере са почетка текста показано, крађа/пљачка извршена у домаћим оквирима ретко када се задржава у њима. Наше тржиште је мало, богати купци се налазе у иностранству, домаћи артефакти су по правилу препознатљиви од стране домаћих стручњака, те је извоз неопходан. Намеће се логична повезаност крађе/пљачке културних добара са њиховом илегалном трговином, односно кријумчарењем. Организовани криминалитет је у међувремену развио инфраструктуру за препродају украдених објеката, а остварена висока добит се користи за даље финансирање њихових активности. Другим речима, значај крађе културних добара не исцрпљује се само на националном нивоу; данас из других разлога него почетком 19. века и још више половином прошлог века.

У међународном праву се кривичноправна заштита развила, наиме, посебно под утицајем Другог светског рата. То се огледа кроз документа (конвенције, статуте) којима се забрањује крађа/пљачка културних добара. Помињу се код ратних злочина; ширим тумачењем се могу препознати и код злочина против човечности, док се питање постојања тзв. културног геноцида у навратима наново поставља, премда до данас већински негира.

Иако постоји солидан ниво међународноправне заштите, треба истаћи да у окружењу много тежих и опаснијих облика међународних кривичних

дела (убиства, силовања, стерилизације, итд.), крађа/пљачка културних добара по природи ствари не ужива приоритет, регулисана је споредно и у самој међународној пракси има тек терцијарни значај. Томе доприноси чињеница да се доживљава као злочин без жртве, односно да се некакво правно задовољење постиже већ реституцијом/репатријацијом украдених добара, док кривични прогон учинилаца буде махом занемарен.

За опсег заштите и уопште правац криминалне политике и праксе битно је имати у виду да постоје две групе земаља са супротстављеним интересима. Једну групу чине земље извора, тј. земље из којих потичу украдена добра (попут Грчке, Ирака, афричке државе, итд.). Оне су махом политички и економски слабе, често разорене ратовима и немирима, па им повраћај добара, а још више кривично гоњење крадљиваца њихових културних добара није на списку приоритета. Другу групу чине земље у којима се налазе украдена/илегално стечена добра (мисли се, пре свега, на Велику Британију, САД и Швајцарску), у поседу како институција,⁵⁹ тако и појединаца; државе које немају превелики интерес да се питања реституције, а још мање питање кривичног прогона њихових држављања за крађу/пљачку културних добара посебно детаљно регулише и доследно гони.

Ова селективна незаинтересованост преплиће се са начелном вишедимензионалношћу схватања значаја културног добра – као предмета права својине појединаца/установа, али и као дела културног наслеђа једног народа или читавог човечанства. То је један од разлога зашто се њихова пљачка ни обичајноправно више не сматра дозвољеном.

Српско решење из новог Закона о културном наслеђу говори у прилог једном таквом ширем схватању значаја, па тиме и неопходности њихове заштите. Сâмим терминолошким преласком на израз „културно наслеђе“ потцртава се идеја о културним добрима која надилазе концепт приватне својине, тј. који представљају национално добро. Друге терминолошке одреднице нашег права су мање кохерентне. Тако се говори о добру које ужива претходну заштиту и добру под претходном заштитом; два израза која малтене исто звуче, са другачијим садржајем и укључивањем само

59 Можда је најпознатији пример Елгинових мермера (познати и као Партенонски мермери) који се налазе у *British Museum*-у у Лондону и који Грчка већ дуго безуспешно покушава да поврати. Ради се о колекцији класичних грчких мермерних скулптура направљених под надзором Фидије, изграђених на Атинском Акропољу у 5. веку пре н.е., а одузетих почетком 1801. године од стране Томаса Бруса, 7. грофа од Елгина који је тврдио да је то учинио на основу фермана Порте, који је тумачио на начин да сме да скине и изведе делове Партенона („Када пожелеле да однесу неке комаде камена са старим натписима и фигурама, неће бити противљења“). Како је једна студија британског историчара Вилијема Ст. Клера (*William St. Clair*) из 1967. године међутим показала, радило се заправо о допуштењу за одношење артефаката нађених приликом ископавања, а не о дозволи за одношење фасаде сâмог Партенона. <https://www.artnews.com/art-news/news/parthenon-marbles-british-museum-restitution-1234605904/>, 15. април 2024. године.

првопоменутог у чл. 204. КЗ који говори о тешкој крађи. Предлог би био да обе категорије буду укључене у поменуту кривичноправну одредбу, уз претходно преформулисање барем једног од ова два израза, уз јасније истицање јавног интереса који стоји у позадини њихове заштите.

Нормативна покривеност односног питања, према домаћем и према међународном праву, постоји и адекватна је. Такође, предвиђене казне су довољно строге и рефлектују природу злочина.⁶⁰ Као и много пута до сада, осим наведених предлога за побољшање регулативе, пракса је та у којој има много више простора и потребе за изменама.

У пракси се показало да практични помаци ка већем броју расветљених случајева и осуђених лица могу да се очекују преко побољшања оперативног дела откривања и доказивања дела, и то преко неопходне специјализације истражних органа, односно органа кривичног гоњења; стварања свеобухватне, јединствене базе података на националном нивоу о културним добрима уопште, као и украденим културним добрима посебно; стварању добре (прекограничне) сарадње и размене информација.

ЛИТЕРАТУРА

- Богуславский М. М., *Культурные ценности в международном обороте, правовые аспекты*. Москва, Норма: Инфра–М, 2012; цит. према Р. Самарџић.
- Bilsky L., Klagsburn R., „The Return of Cultural Genocide?“, *The European Journal of International Law*, 2/2018.
- Вуковић И., *Коментар кривичних дела њројив имовине*, Службени гласник, Београд, 2023.
- Vogel J., „Kunstraub und internationales Strafrecht“, *JuristenZeitung*, 23/2010.
- Ghadban R., *Arabische Clans: Die unterschätzte Gefahr*, Econ, Düsseldorf Berlin, 2018.
- Ђорђевић Ђ., „Кривична дела против културних добара у КЗ Србије“, у: *Сујројсїављање савременом оріанизованом криминалу и шероризму*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2013.
- Игњатовић Ђ., Шкулић М., *Оріанизовани криминалишїейї*, 3. измењено и допуњено издање, Правни факултет у Београду, Београд, 2019.
- Kingston L., „The Destruction of Identity: Cultural Genocide and Indigenous Peoples“, *Journal of Human Rights*, 1/2015.
- Крстић Г., „Сузбијање незаконите трговине културним добрима“, *Crimen*, 1/2023.

60 Уопште су овде довољно строге казне добродошле због примене универзалног принципа важења кривичног законодавства.

- Lemkin R., „Genocide”, *American Scholar*, 1946.
- Марковић И., „Уништење непокретних културних добара – заштита према међународном кривичном праву“, *Српска њолићичка мисао*, 3/2017.
- Odendahl K., *Kulturgüterschutz. Entwicklung, Struktur und Dogmatik eines ebenenübergreifenden Normensystems*, Mohr Siebeck, Tübingen, 2005.
- Радовић Н., Самарџић Р., Ђурђевић З., „Криминалитет у вези са културним добрима у Србији“, *Дефендологија*, 37-38/2016.
- Самарџић Р., *Умећност и криминал*, Платонеум, Нови Сад, 2017.
- Schabas W., „Cultural Genocide and the Protection of the Right of Existence of Aboriginal and Indigenous Groups”, *International Law and Indigenous Peoples*, Brill, 2005.
- Schabas W., *Genozid im Völkerrecht*, Hamburger Edition, Hamburg 2003.
- Симеуновић Д., *Предговор књије Р. Самарџић „Умећност и криминал“*, Платонеум, Нови Сад, 2017.
- Стојановић З., *Коментар Кривичној законика Србије*, 7. издање, Службени гласник, Београд, 2018.

ПРАВНИ ПРОПИСИ

- Закон о културним добрима – ЗКД, *Службени гласник РС*, број 71/94, 52/11 – др. закони, 99/11 – др. закон, 6/20 – др. закон и 35/21 – др. закон.
- Закон о културном наслеђу – ЗКН, *Службени гласник РС*, број 129/2021.
- Кривични законик – КЗ, *Службени гласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019.

ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ

- <https://www.artnews.com/art-news/news/parthenon-marbles-british-museum-restitution-1234605904/>
- Echeona E., Nadeau C., „Art Theft and Modern Restitution in International Law“, *Santa Clara Business Law Chronicle*, April 28, 2023., <https://www.scbc-law.org/post/art-theft-and-modern-restitution-in-international-law>
- Grünes Gewölbe: Neuer Prozess gegen Remmo-Angehörigen. <https://rsw.beck.de/aktuell/daily/meldung/detail/prozess-beihilfe-einbruch-gruenes-gewoelbe-lg-dresden-remmo-clan>
- Nigeria Gives Benin Ruler Exclusive Ownership of Bronzes. <https://culturalpropertynews.org/nigeria-gives-benin-ruler-exclusive-ownership-of-bronzes/>
- Чарнић Д., „Благовештенски сабор“ биће враћен у Србију, 17. август 2022. године, <https://www.politika.rs/sr/clanak/514565/Blagovestanski-sa-bor-bi-ce-vracen-u-Sr-bi-ju>

*Ivana Marković, PhD**

THEFT OF CULTURAL GOODS (ART THEFT) BETWEEN INTERNATIONAL (CRIMINAL) LAW AND NATIONAL CRIMINAL LAW

Summary

The Author deals with the question to what extent and in what way the theft of cultural goods is regulated in both domestic (Serbian) criminal law, where it is mainly incorporated within crimes against property, and in international (criminal) law. Taking into consideration that cultural goods are regarded as part of the cultural identity of a nation and of the mankind as a whole, but have a high economic value as well, and have been previously regarded as a legitimate loot for the winner in the war, the development of their protection went along those lines.

The structure of the work is as follows: introduction, part dedicated to international law (etymological aspects, theft of cultural goods as war crime/cultural genocide/crime against humanity), part dedicated to the criminal legislation in Serbian law (etymological aspects, crimes against property – especially aggravated theft, unauthorized performing of archeological works, crimes against humanity and other goods protected by international law), conclusion.

Keywords: Cultural Good. – Theft. – Criminal Law. – International Law. – War Crime.

* Assistant Professor, Faculty of Law, University of Belgrade, ivana.markovic@ius.bg.ac.rs.